

Рушниковий орнамент очима Світлани Китової (за книжкою «Полотняний літопис України»)

Одна з найважливіших компетентностей, на формування якої мають бути спрямовані зусилля всіх учителів-предметників, – це громадянська. За роки незалежності, на жаль, нам не вдалося сформувати зріле громадянське суспільство, основу якого мали б становити громадяни, яким властиві високі духовні й моральні чесноти. Наявність цих важливих складників – це та платформа, на якій зріє громадянин-патріот. На позір С. Китової, загальноосвітня функція мистецтва рушникового орнаменту полягає «у передаванні конкретної інформації нащадкам» [1, с. 212]. Соціальну й пізнавальну функції дослідниця пов'язує з уявленнями про культу землі, космосу, людини.

Привернення уваги до сакральних атрибутів ужиткового мистецтва, яким є український вишиваний рушник, має важливе освітнє й культурне значення, адже більшість ідей, закладених в орнаменти рушників, утверджують мир, гармонію, гуманність, добро, справедливість, формують уявлення про красиве («високий смак естетичний», про який говорив устами своїх героїв Олесь Гончар), утверджують віками нагромаджений культурний досвід народу.

С. Китова називає рушники «полотняними пам'ятками України», «полотняним літописом України», «самобутнім явищем у середовищі культурних цінностей», «традиційною християнською сакральною річчю», «творами позакультового релігійного мистецтва».

Етимологічно слово «рушник» пов'язане з рукою як найголовнішим життєвим поняттям, про що свідчать численні фразеологізми: *взяти себе в руки, прибрати до рук, перебувати в руках, під гарячу руку, дати по руках, дати руку на відсіч, мати руку, бруднити руки, на швидку руку, обома руками, бути під рукою, підвернутися під руку, докласти рук* тощо.

Вишиваючи, майстрині використовували систему знаків, за допомогою якої можна розшифрувати призначення (функцію) рушника. Такими є, зокрема, *геометричні* (крапка, ромб, коло, квадрат, трикутник, волюта, сигма, спіраль, плетінка, тетраскеліон, або свастика), *літерні* (наприклад, «ХР» – «хризми», монограми Христа, «ВМ» – «вірую» і «Марія», «Т» – Трійця тощо), *цифрові* (кожна цифра мала значення, наприклад, 2 – Божа й людська природа Христа; 12 – число апостолів), *сакральні* (вінок, вінець, корона, дзвони, свіча, храм, вертеп), *рослинні* (колоски, виноград, трава, лотос, троянда, калина, хміль, папороть, дерево, кипарис, вазон, зав'язь, пагони, стовбур, кущики суниць), *орнітоморфні* (пави, павичі, голуби, орли, лебеді, ластівки, ворони, журавлі, горобці, півні, качки), *антропоморфні* (чоловічки, фігури жінок, людино-рослини, людино-тварини, рожаниці, богині, ембріони), *тваринні* (лев, леопард, лисиця, заєць, олень, білка, собака, кіт, кінь, бик, віл) знаки,

комахи (бджоли, павуки, жучки-сонечка, метелики), *сатанинські зображення* (змії, дракони, грифони, ящури), *предмети побуту* (ключі, ложка, коромисло, дзвоники, веретено, гребінь, кітвиця, тризуб, стіл, лава, криниця, одяг, корона, будівлі). Свою версію тлумачення рушникових орнаментів Світлана Андріївна робить на власній колекції рушників, зібраних у селах Черкаської області.

«Прочитанню» кожного витвору людських рук і фантазії сприяє інформація, що є ключем до розуміння знаків, як-от:

– крапка як найдавніший геометричний знак символізує первину (початок, центр), виникнення цінностей і самі цінності, а також це знак води (дощ накрапає), знак крові і знак зерна;

– цифра 10 означає заповіді Божі;

– свіча – символ молитви;

– голуб – символ чистоти й святості Святого Духа, єдиний орнітоморфний знак, носій лише позитивного навантаження;

– орел – своєрідна формула, що відтворює релігійний аспекти мислення українця, синтезує певні явища моралі, філософії мистецтва й науки;

– особливо шанована літера «Ж», що означає широкий спектр понять: життя, жити, живий, животворний, живіт;

– літеру «М» вишивали поруч із трояндами, символізуючи покірність, терпіння й мовчання; ця літера у рушниковому орнаменті постає як «оберіг на оберегові» й «може бути названа в числі вишиваних знаків, що приносять щастя»;

– другою за кількісним показником є літера «В» (знак «вірую»);

– троянда у християнській символіці – містичний центр, «що є водночас універсальним знаком небесної довершеності й Бога»;

– журавель, лелека – улюблені образи вишивальниць, адже це культові птахи сонця; нерідко зображували лелечі родини; вишивали інколи аж 19 птахів;

– вишиті на рушниках хатні павуки символізували спокій і затишок рідної домівки

– вінок постає як оберіг і символ дівочої цноти; вінок із дубового листя й жолудів прирівнювався до лаврового вінка у греків;

– смислові навантаження знака «тризуб» полягають у зображенні символу влади, триєдності й тривимірності світу (верх, середина, низ), уявлення про час (минулий, теперішній, майбутній), про родину (батько, мати, дитина), відтворенні Бога-Отця, Бога-Сина, Бога – Духа Святого.

Ці та інші деталі рушникових орнаментів важливі для сучасних молодих майстринь, що намагаються відродити традиції вишивання обрядових рушників й творення власних візерунків. Цінність багатьох вишиваних образів і знаків полягає в тому, що вони, «перегукуючись із фольклорним словом, можуть ілюструвати народні повір'я» [1, с. 150].

Цікавими в пізнавальному плані є такі деталі:

1) рушники супроводить постійний епітет «чисті», адже «чисті рушники насамперед є відповідниками чистоти духовної, символами високих етичних та естетичних ідеалів» [1, с. 6];

2) видовжені прямокутники рушників «за формою нагадують поля, дороги» [1, с. 6];

3) не варто ділити «гарні» й «не дуже гарні» орнаменти рушників, вони просто різні за змістом;

4) для рушників в українських житлах визначені найпочесніші місця: покуть, чільна стіна, міжвіконня;

5) найбільш вагомою у вишиваних колах є символіка сонця як запорака життя, добра й благополуччя;

6) канонічні заборони щодо злакових рослин забороняли вишивати сніп, стіжок, копицю, лан, тому вишивали лише окремі колоски;

7) українці наскільки відчували сакральність вишитого рушника, що «дуже рідко можна було виявити зразки, виконані неохайно» [1, с. 214];

8) порожнеча на рушникові також промовиста: це символ повного спокою, чистоти й вічного існування у сакральному часові.

Ретельно вивчаючи рушниковий орнамент, дослідниця доходить висновку, що він є виразником і самого народу, і його смаків, уподобань, переживань і прагнень.

Не менш цікава функційність рушника:

1) за допомогою нового рушника ставили до печі обрядові страви – кутю й узвар;

2) новим рушником накривали діжу з тістом для книшів;

3) на рушники викладали обрядовий хліб;

4) пов'язували на покуті дідуха;

5) прикрашали покуть, зустрічали дорогих гостей;

6) рушник – неодмінний атрибут багатьох обрядів та ін.

Глибинне осмислення рушникового мистецтва у виховному плані безцінне, адже рушник «наділений здатністю приносити естетичну насолоду, дарувати людям радість від зустрічі з малюнковим письмом його розкішних орнаментів» [1, с. 213].

Використана література:

1. Китова С. А. Полотняний літопис України: Семантика орнаменту українського рушника. 2-е вид., доповн. Черкаси: Брама, Вид. Вовчок О.Ю. 2003. 224 с.